

'Racisme is geen ver-van-mijn-bed-show meer'

Een gesprek over de lessen uit Gloria Wekkers White Innocence (2016)

Marguerite van den Berg, Eileen Berkvens, Claire Chivers, Benjamin Heertje en Maurice Smit

SOC 12 (3): 379–388

DOI: 10.5117/SOC2016.3.BERG

Inleiding¹

Marguerite:

In het dankwoord van *White Innocence – Paradoxes of Colonialism and Race* schrijft Gloria Wekker: 'We are living in hopeful times: a second wave of antiracist activism is taking off' (2016: x). Dit artikel vertrekt vanuit deze gedachte: dat een nieuwe generatie studenten en academici issues met nieuwe energie kunnen agenderen en dat het daarom inspirerend kan zijn voor meer gevestigde generaties om naar hen te luisteren. In de tweede helft van 2016 besprak ik *White Innocence* met een groep aspirant-sociologen. Het was een van drie boeken die studenten in de Master Sociology aan de Universiteit van Amsterdam bij het vak Public Issues and Policy mochten kiezen als keuzeboek. Het boek was net verschenen en lag daarom in stapels bij de lokale boekhandel. Toch was ik verrast dat bijna twee derde van mijn studenten ervoor koos om juist dit te lezen. De energie, betrokkenheid en openheid waarmee het boek vervolgens in mijn vak besproken werd door deze jonge mensen gaf aanleiding voor dit artikel. Het lezen en bespreken van het boek bracht bij veel studenten veel teweeg, temeer daar tegelijkertijd felle discussies over diversiteit op de UvA speelden (rond de presentatie van het advies van de Commissie Diversiteit aan de UvA, die werd voorgezeten door Gloria Wekker). Bovendien werden racisme en diversiteit gedurende deze maanden ook in het Nederlandse publiek debat verhit besproken. Niet alleen werd het Sinterklaasfeest gevierd met opnieuw zwarte pietten en werd politica Sylvana Simons geconfronteerd met bedreigingen, ook werden veel studenten geschokt door de

verkiezing van Donald Trump tot president in de Verenigde Staten. Het contrast met de respectvolle en open manier van discussiëren over dit thema waartoe mijn studenten in staat waren in de context van mijn vak was groot. Het is belangrijk om ook dit geluid te laten horen: Wekkers boek vindt in aspirant-sociologen en studenten een publiek dat minder aanwezig is in de publieke fora van kranten of talkshows, maar niettemin waarschijnlijk invloedrijk zal gaan zijn in politiek, beleid en wetenschap. Wetenschappelijk werk vindt vaak een groot publiek in studenten, maar juist dit publiek is vaak relatief onzichtbaar; het is vaak heel terloops dat we horen dat studenten ons werk lezen, laat staan dat we horen wat ze ervan vinden of hoe het hun sociologische blik heeft verrijkt of geproblematiseerd. Een publiek relevante sociologie moet, zo beargumenteerde ik al eens eerder in *Sociologie* (Van den Berg 2015), juist studenten als publiek van wetenschap serieus nemen. De interactie met studenten is dan ook een belangrijke kans voor sociologie die relevant is voor de democratie.

Wat daarom nu volgt is een bespreking van *White Innocence* door mijzelf en vier van de studenten die deelnamen aan bovengenoemd vak. Alle vijf zijn wij wit en worden we door dit boek aangesproken op het perspectief en privilege die daarbij horen. Vier van ons zijn Nederlands, één student komt uit Groot-Brittannië. Alle deelnemende studenten van het vak Public Issues and Policy konden deelnemen aan het voorbereiden van dit artikel, als extracurriculaire, vrijwillige activiteit. De vier studenten die uiteindelijk hebben meegedaan waren allemaal enthousiast over en geraakt door het boek. Dat zet de toon voor dit artikel. Dit artikel is dan ook geen traditionele academische bespreking geworden waarin we in gaan op voors en tegens van de argumentatie of bewijsvoering of het boek anderszins tegen het licht van de academische criteria houden. In plaats daarvan voeren we een gesprek over wat het boek voor ons betekende. De insteek is dat we ons laten aanspreken door Wekkers analyses en onderzoeken hoe het lezen van *White Innocence* ons inspireert of onze blik op de wereld en onze positie daarin veranderd heeft. Dit is in de context van de witte universiteit en de enorme weerstand die antiracisme gemiddeld in Nederland tegenkomt de meeste gepaste en relevante benadering. Dat heeft ook gevolgen voor de vorm: ieder van ons komt aan het woord en zodoende ontstaat een beeld van verschillen en overeenkomsten in de interpretatie van het boek. Dit artikel is daarom een – door mij – gestileerde weergave van gesprekken die wij samen in de voorbereiding van dit artikel hebben gevoerd. Voor deze bespreking gebruikten we drie leidende vragen: 1) Hoe denkt een nieuwe generatie witte sociologen over Wekkers analyse van racisme en witte onschuld in Nederland? 2) Welke lessen leren zij uit

haar werk? En 3) Hoe zien we de invloed van het lezen van dit boek terug in situaties buiten de collegezaal?

Ter introductie: de centrale stelling in *White Innocence* is dat het niet mogelijk is om zonder gevolgen honderden jaren een koloniaal rijk te besturen. Wekker beargumenteert hoe Nederlands kolonialisme en imperialisme een cultureel archief heeft vormgegeven: een verzameling kennis, herinneringen en affecten in de metropool. De hardnekkige ontkenning van het koloniaal verleden in het hedendaagse Nederland is Wekkers empirische casus; door studies van zwarte piet, homonostalgie, de witte universiteit en de Hottentot Nymphae komt Wekker tot een begrip van hoe het kan dat Nederland over zichzelf blijft denken als onschuldig en ook van welk hedendaags (symbolisch) geweld daardoor wordt ontkend. In haar empirisch onderzoek gebruikt Wekker naast bijvoorbeeld archiefmateriaal veel van haar eigen ervaringen met racisme in auto-etnografische vignetten. Het boek is daarmee behalve een inspirerend wetenschappelijk werk ook een publieke interventie en Wekker heeft dan ook over het boek gesproken in allerlei publieke media.

In mijn eigen opleiding tot socioloog (ik studeerde vanaf 1999 sociologie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam) kwam deze thematiek niet of nauwelijks aan bod – een ervaring die Wekkers analyse bevestigt: het is immers vaak in de afwezigheid van denken en spreken over kolonialisme en racisme dat beide hun gewelddadige werk kunnen doen. Het was enkel in de context van 'integratie' dat 'etnische minderheden' en 'allochtonen' aan bod kwamen en nooit werd 'wit zijn' geproblematiseerd, laat staan dat er werd nagedacht over waartoe mijn positie als witte Nederlander mij in staat stelde. Wekkers analyse is niet geheel nieuw, alleen al omdat zij zelf veel van de argumenten uit *White Innocence* al eerder ontwikkelde en publiceerde. Maar toch is de publicatie van *White Innocence* een 'event' in onze tijd: het is immers in de context van bovengenoemd racisme en publiek debat dat het boek gelezen moet worden. Onze studenten lezen een boek als *White Innocence* met minder behoefte te verdedigen hoe we gewend zijn te denken en te werken – en dit is precies wat in dit stuk centraal staat.

Racisme en witte onschuld

Eileen:

White Innocence is een boek dat mijn visie op racisme onmiskenbaar heeft veranderd. Racisme was, zelfs als student sociologie, een ver-van-mijn-bed-

show. Iets dat af en toe zijdelings ter sprake kwam, maar dat in de Nederlandse samenleving niet echt meer aandacht behoeft. Het was absoluut opvallend dat mensen met een andere huidskleur dan 'wit' pijnlijk afwezig waren binnen het universitaire onderwijs, de politiek, goede economische posities, maar dit was dan toch vooral te wijten aan de slechte sociaal-economische startpositie van deze mensen. Niet aan het feit dat ze een andere huidskleur hadden dan 'wit', toch? Want in Nederland bestaat uitsluiting op basis van huidskleur niet. Die overtuiging heeft Wekker bij mij veranderd. De paradox die ze beschrijft: het verschil tussen de dominante overtuiging van antiracisme, en de factoren in ons handelen die overduidelijke racistisch zijn, heeft bij mij de ogen geopend.

Benjamin:

Volgens mij probeert Wekker precies dat: het boek nodigt uit tot zelfreflectie; om reflexief te zijn op je eigen positie, ervaringen, ideeën en acties. Ik vond dat ook heel sterk naar voren komen in haar analyse over het gebruik van humor. Dat wordt vaak gebruikt om om te gaan met racisme en seksisme. Dat herken ik heel sterk in Nederland, Wekker slaat de spijker daar op de kop. Wat heel belangrijk is – en wat Wekker goed doet – is om racisme te analyseren als een structureel en gedeeld maatschappelijk probleem, in plaats van 'zijn' of 'haar' probleem.

Maurice:

Dit doet Wekker door de lezer na te laten denken over de eigen rol in het geheel en door aan te geven waar dominante structuren zitten en waar ze vandaan komen. Wekker maakte in mij een flinke dosis zelfanalyse los, over onderwerpen waar ik me voorheen nog niet op deze manier bewust van was. Het belangrijkste inzicht dat Wekker mij gegeven heeft is 'dat wat onzichtbaar is macht heeft' en wit zijn hierbij sociaal geconstrueerd is. Hierin ligt een belangrijke rol voor de sociologie: om dit onzichtbare zichtbaar te maken.

Claire:

Na het lezen van haar boek zie ik racisme veel meer – iets dat verrassend mag heten, want ik heb toch ook een bachelor sociologie gedaan. Ook in het Verenigd Koninkrijk is het trouwens zo dat we meer spreken over de holocaust en de wereldoorlogen dan over kolonialisme, ook daar is de koloniale geschiedenis geen onderdeel van de algemene kennis van mensen. Mijn beeld van Nederland voordat ik hiernaartoe kwam voor mijn master was precies het beeld dat Wekker bekritiseert: dat van een klein,

ethisch en tolerant land. Ik was hierdoor beïnvloed (ik ben er misschien wel mede voor gekomen) buiten Nederland, dus ik stel me voor dat dit beeld voor Nederlanders nog veel sterker is.

Marguerite:

Jullie denken verschillend over in hoeverre we ons ook individueel verantwoordelijk moeten voelen voor racisme. Benjamin zegt dat hij een sterk punt in het boek vond hoe Wekker witte lezers zoals wijzelf geen schuld wil laten voelen. Eileen zegt juist dat ook onze eigen handelingen misschien te vaak racistisch zijn en Claire gaf aan zich soms te schamen bij het lezen van dit boek. Kunnen jullie daar nog iets over zeggen?

Eileen:

Juist omdat in Nederland zo'n dominant idee van tolerantie en antiracisme bestaat is het lastig om op je eigen handelen te reflecteren. Een treffend voorbeeld, wat ik veel meemaak tijdens gesprekken met witte mensen, is het direct ontkennen van racisme. Zodra ik suggereer dat er wellicht racistische aannames ten grondslag liggen aan een bepaalde handeling, wordt dit direct ontkend en worden er alternatieve verklaringen gezocht voor het racistische gedrag. Juist in dit actief ontkennen van racisme zit als witte mensen onze schuld.

Maurice:

Ik denk dat het voelen van schuld ook verlamvend kan werken bij de groep die zich aangevallen voelt, precies omdat het tot dat verzet leidt. Het is nu zaak om mensen uit deze verlamming te halen en zorgen dat er een beweging op gang komt die constructief met het onderwerp van racisme bezig is.

Claire:

Natuurlijk is het waarschijnlijk dat witte mensen zich ongemakkelijk voelen bij het lezen van dit boek, maar die emotie is precies waarom het belangrijk is om het te lezen en waarom het zo'n indruk op mij maakte. Juist daardoor voel ik de aanzet om op mijn eigen leven te reflecteren en om anderen aan te spreken. Dat ongemak is nodig om bestaande machtsrelaties te doorbreken en daarom heel productief.

Sociologiestudenten als *killjoys*

Marguerite:

Wat jullie hier laten zien zijn eigenlijk precies de verschillende reacties op het ongemak dat lezen over racisme teweeg kan brengen bij witte Nederlanders: een verlamming, een weerstand of een heroverweging van het denken. Het is duidelijk dat het lezen van *White Innocence* voor jullie uiteindelijk het laatste heeft gedaan: jullie zijn bereid tot herdenken. Maar hoe kunnen de lessen uit dit boek verder 'reizen', denken jullie? Hoe zien jullie deze inzichten voorbij de collegezaal gaan? Met andere woorden: wat doen jullie ermee buiten jullie studie?

Maurice:

Wekker heeft mij geïnspireerd om meer dan tevoren het gesprek te openen met mensen in mijn omgeving om te analyseren of ik dezelfde patronen herken als die waarover ik gelezen heb in het boek. Ik denk wel dat het belangrijk is om dat zo te proberen te doen dat mensen zich niet aangevallen voelen, en mijn ervaring is dat als we het probleem zien als wit versus zwart, dit wel zo is.

Eileen:

Wekker geeft mij een narratief om mensen te confronteren met racisme en mij bewuster te zijn van praktijken die zogenaamd neutraal zijn. Wanneer ik nu zelf spreek over verschillen tussen mensen, of dit nu in een academische of privésetting is, ben ik alerter op de woorden die ik kies en de aannames die eraan ten grondslag liggen. Doordat ik alerter werd op mijn eigen handelen, ben ik ook alerter geworden op de woorden en aannames die mensen in mijn omgeving gebruiken. In gesprek gaan met mensen over uitspraken die ze doen zonder meteen gezien te worden als een moraalridder is lastig. Reacties van mensen variëren van verwarring tot directe woede. Mensen willen niet praten of nadenken over de grondslagen van hun eigen gedachten en uitspraken. In die reacties zie ik de noodzaak van Wekkers boek. Het belangrijkste is: mensen zijn echt bang om een racist te zijn. Ze willen niemand geweld aan doen, maar tolerant en inclusief zijn. Zelfs bij zwarte piet wint dat argument: zwarte piet wordt dan een uitzondering in een verder tolerante context.

Marguerite:

Maar misschien is het niet zo erg dat mensen zich aangevallen voelen? Ik voelde mijzelf in ieder geval sterk aangesproken door het boek, als witte

gender studies-academicus. In haar hoofdstuk over de universiteit, 'The House that Race Built', waarin ze ook ingaat op academisch feminisme, schrijft Wekker dat haar collega's in genderstudies lang niet altijd oog hebben voor racisme. Zij zegt daarover dat haar collega's vaak hard werken aan maatschappelijk betrokken werk en dat juist daarin een belangrijke paradox verschijnt: als we hard werken voor het 'common good', hoe kunnen we dan beschuldigd worden van racisme (p. 79)? Dat heeft mij ertoe aangezet na te denken over waarom ik eigenlijk niet eerder in mijn werk systematisch racisme heb geanalyseerd, want ook ik heb denk ik andere ongelijkheden de boventoon laten voeren.

Wat jullie eigenlijk laten zien is dat jullie met Wekkers boek in de hand het beter aandurven om een *killjoy* te zijn. Dat begrip is ontwikkeld door Sarah Ahmed (2010) in de context van feminisme, maar is ook hier van toepassing: het aankaarten van dominantie en het bewuster worden van macht en het geweld dat daarbij hoort is ongemakkelijk, stroef en moeilijk. Het is een stuk makkelijker om in een collegezaal hierover te spreken dan in je eigen omgeving: mensen nemen het je lang niet altijd in dank af, je bent een pretbederver die het geweld van racisme blootlegt. Van zoveel bewustzijn, zo laat Ahmed zien, word je soms ongelukkig en soms kan het er ook toe leiden dat je zelf het onderwerp van gesprek wordt in plaats van dat gebeurt wat je hoopt: dat het kan gaan over – in dit geval – racisme.

Eileen:

Precies. Mensen vinden dan dat iedereen de keuze heeft om niet beledigd te zijn, om geen aanstoot te nemen aan bijvoorbeeld zwarte piet. Alsof je kunt kiezen je er niet door te laten raken.

Benjamin:

Toch heeft het lezen van *White Innocence* me daar ook erg bij geholpen. Het geeft een basis en een perspectief. Ik participeer als docent in een lesprogramma in groepen 7 en 8 van basisscholen dat gaat over seksuele en religieuze diversiteit. Het doel van dit programma is om vooroordelen en stereotypen bij jezelf te leren ontdekken en te begrijpen waaruit ze ontstaan. In de lessen hebben we het op een laagdrempelige manier over maatschappelijk moeilijke thema's. Recent kregen mijn collega's en ik een briefing voordat we naar een school gingen. Die briefing moest ons iets vertellen over de klas waarmee we zouden werken, maar het bleek een opsomming van etniciteiten: twee kinderen zijn Afghaans, vier Marokkaans, et cetera. Alsof de kinderen alleen te begrijpen zijn als we ze etnisch definiëren. Daar heb ik nu een e-mail over verstuurd omdat ik er mij er

meer van bewust ben: of we in de toekomst geen betere beschrijvingen van een klas kunnen vinden, omdat dit – juist in de context van tolerantie voor diversiteit – niet de bedoeling kan zijn.

Marguerite:

Die 'keuze' waar jullie over spreken is natuurlijk het innemen van een dominante positie: denken dat je kunt 'kiezen' om je te laten raken door racisme is makkelijk gezegd vanuit een witte spreekpositie. Het voorbeeld van Benjamin laat zien dat zelfs als alle bedoelingen goed zijn, het toch fout kan gaan. Zijn jullie ook anders gaan kijken naar de institutionele context die wij het beste kennen: de universiteit? Dat is immers ook een plek vol zulke goede bedoelingen.

Claire:

In ieder geval ben ik wel anders naar het curriculum gaan kijken, zowel hier als in het VK. Want daar kan toch een poging tot meer diversiteit beginnen. We moeten niet wachten op het veranderen van de samenstelling van de studentenpopulatie en de docenten voordat we daar iets aan doen.

Benjamin:

Voor de sociologie is het soms extra problematisch. We praten over issues die ons als groep studenten soms maar nauwelijks aangaan, die ons met onze posities niet echt raken. En ook: studenten die niet wit zijn zien we misschien nog steeds wel te veel als exotisch. Dan denken we te snel dat we ook weten dat ze anders denken.

Eileen:

Maar het voelt ook wel een beetje erg geprivilegieerd, om ons druk te maken over hoe het is op de universiteit, alsof daarbuiten niets te doen is. Dat is dan ook meteen een belangrijk punt: dit boek moet echt voor een breder publiek beschikbaar worden. Het grote publiek heeft een flinke portie Wekker nodig.

Benjamin:

Dat denk ik ook. Om haar doel – reflectie op racisme en het koloniale culturele archief – te bereiken, zou het mooi zijn als dit of een ander boek ook in het Nederlands verschijnt. Het is toch erg academisch en voor een inclusiever debat in Nederland moet het voor een breder publiek toegankelijk worden.

Claire:

Rond de kerst kwamen vrienden uit het VK mij opzoeken hier. Ik had ze eigenlijk *White Innocence* willen geven als kerstcadeau, omdat ik het zelf zo’n sterk boek vond en het mijn kijk op Nederland veranderd heeft, maar ik heb het uiteindelijk toch niet gedaan. Misschien ben ik gewoon laf dan, maar toch denk ik dat het ook kwam omdat het wel erg academisch is.

Hoe *killing joy* hoopvol stemt

Marguerite:

We schrijven dit in de week dat Donald Trump geïnaugureerd is – niet per sé tijden die hoopvol voelen. Toch stemt de bespreking mij optimistisch, omdat dit laat zien dat in de context van academisch onderwijs een publiek relevante sociologie vorm kan krijgen, een sociologie die meer doet dan schrijven voor sociologen of beleidsmakers alleen. Ik schreef hierover eerder in *Sociologie* (Van den Berg 2015) en zie deze bespreking als een voorbeeld daarvan: dit is een reflectie van geëngageerde gesprekken over een belangrijk issue in de context van academisch onderwijs. Deze bespreking kan met dit artikel een vertaling krijgen naar de context van een academisch platform als *Sociologie*, maar zoals bovenstaande ook laat zien blijft het daar niet bij: studenten kunnen een belangrijk publiek zijn voor sociologen, een publiek bovendien dat met wat ze leren in de collegezaal de andere sferen in hun leven ingaan en daar hun reflexiviteit meeneemen. Het lezen van *White Innocence* maakte dat het moeilijker is geworden om racisme onbesproken te laten en heeft bijgedragen aan een kritische reflectie waar we niet buiten staan maar zelf onderwerp van zijn. De studenten voelden hoe *killing joy* moeilijk kan zijn en toch doen ze het – als dat niet hoopvol stemt.

Noot

1. Noot van de redactie: Deze publicatie toont een voorbeeld van een belangrijke vorm van publieke sociologie, waarbij de student als het publiek gezien wordt. De auteurs laten zien hoe studenten hun sociologische blik verrijken en hun sociologische verbeeldingskracht vergroten. Het artikel wijkt daarmee af van de reguliere onderzoeksartikelen of essays die in *Sociologie* verschijnen en levert op zijn eigen manier een interessante bijdrage aan de sociologie.

Literatuur

- Ahmed, Sara (2010) Killing Joy: Feminism and the History of Happiness. *Signs*, 35(3): 571-594.
- Berg, Marguerite van den (2015) De docent als publiek socioloog – kritisch geëngageerd onderwijs voor de democratie. *Sociologie*, 11(2): 280-288.
- Wekker, Gloria (2016) *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham: Duke University Press.

Over de auteurs

Marguerite van den Berg is universitair docent sociologie aan de Universiteit van Amsterdam.

E-mail: m.a.vandenbergh@uva.nl

Eileen Berkvens is masterstudent Algemene Sociologie aan de Universiteit in Amsterdam. Eerder behaalde zij aan de Hogeschool van Amsterdam de bachelor Maatschappelijk Werk en Dienstverlening.

Claire Chivers is masterstudent Social Problems, Social Policy aan de Universiteit van Amsterdam. Eerder behaalde zij haar bachelor Sociologie aan de Universiteit van York (VK).

Benjamin Heertje is masterstudent Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Eerder deed hij de bachelor Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam.

Maurice Smit is leraar basisonderwijs en masterstudent Algemene Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam.